

Maria Rólkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-5473-9092

Polskie głosy we włoskim eterze. Audycje polskojęzyczne w Radiu RAI w latach 1948–2007

Streszczenie

W artykule opisano historię działalności, program i twórców audycji w języku polskim emitowanych przez radiofonie włoską od lat czterdziestych XX wieku po pierwsze dziesięciolecie obecnego stulecia. Programy te kierowane były do Polaków mieszkających na Półwyspie Apenińskim, w ojczyźnie i innych krajach, a obecnie wiedza na ich temat jest niewielka, dostępna z zachowanych częściowych zasobów archiwalnych, zapisów w polonikach włoskich i wywiadów z niektórymi ich autorami. Audycje polskojęzyczne w Radiu RAI stanowią istotny fragment historii mediów polonijnych i polskojęzycznych na świecie.

Słowa kluczowe: audycje polskojęzyczne, polska sekcja, RAI, Włochy, Karol Kleszczyński.

Polish voices in the Italian ether. Polish language broadcasts on Radio RAI in the years 1948–2007

Abstract

The article describes the history of the activity, the program and authors of programs in Polish broadcasted by Italian radio from the 1940s to the first decade of this century. These programs were directed to Poles living in the Apennine Peninsula, in their own homeland and in other countries, and at present a little knowledge about them is available from the preserved partial archival resources, the records in Italian Polonica and the interviews with some of their authors. Polish-language broadcasts on Radio RAI constitute an important part of Polonia and Polish-language media around the world.

Keywords: Polish language broadcasts, Polish section, RAI, Italy, Karol Kleszczyński.

Wprowadzenie

U podstaw radiofonii leży chęć przesyłania wiadomości poza granice własnego kraju¹. Często były to, i są, informacje kierowane do członków swojej diaspory poza ojczyznę lub też do innej grupy narodowościowej. Oprócz największych i najbardziej znanych

¹ Zob. M. Wielopolska-Szymura, *Rozgłoszenie BBC World Service, Radio France Internationale i Voice of America w komunikowaniu międzynarodowym. Od propagandy do dyplomacji publicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019, s. 109.

rozgłośni międzynarodowych: BBC World Service, Radio France Internationale i Voice of America, audycje w językach obcych emitowało wiele stacji radiowych już od lat dwudziestych XX wieku, o czym pisze obszernie Mirosława Wielopolska-Szymura². Włochy były jednym z pierwszych krajów, które rozpoczęły już na początku lat trzydziestych ubiegłego stulecia międzynarodowe transmisje radiowe. Guglielmo Marconi przyczynił się do zbudowania na południowych przedmieściach Rzymu, w Prato Smeraldo, pierwszego przekaźnika fal krótkich na dalekie odległości – od stycznia 1931 roku były nadawane transmisje do Ameryki Północnej, a następnie Afryki³. Od 1933 roku Radio Bari, należące do EIAR nadawało transmisje w języku albańskim i innych językach bałkańskich. Rok później pojawiły się programy w języku arabskim, a od 1935 roku nadawano z Półwyspu Apenińskiego regularne transmisje w językach angielskim i włoskim⁴. Włochy w tym okresie używały z jednej strony programów radiowych dla zagranicy w celu umocnienia więzów pomiędzy Italią a wspólnotami włoskimi na świecie, a z drugiej strony jako narzędzia propagandy geopolitycznej i mocarstwowej faszystów. Po przystąpieniu Włoch do II wojny światowej audycje EIAR i Radio Roma nabrały już charakteru wyłącznie strategiczno-wojskowego. Całkowicie przerwane zostały programy radiowe z Italii na mocy zawieszenia broni pomiędzy Italią a aliantami 8 września 1943 roku⁵.

EIAR przemianowano w 1944 roku na RAI (Radio Audizioni Italiane), które wznowiło swe programy po wojnie w 1946 roku – początkowo były to audycje przeznaczone dla Europy oraz Ameryki Północnej i Południowej w językach angielskim, francuskim, hiszpańskim i portugalskim, a także po włosku dla wspólnot włoskich w USA. Dodano do nich w 1948 roku dzienniki radiowe dla Australii, krajów arabskich i Afryki Południowej. Przełomowymi były lata 1948–1949, kiedy wraz z nastaniem zimnej wojny Serwis Informacyjny Prezydium Rady Ministrów Włoch obejmował swym zakresem kompetencji audycje w językach obcych, ze szczególnym uwzględnieniem Europy Środkowo-Wschodniej i Związku Radzieckiego. Wielkiego znaczenia nabrało rozpoczęcie audycji w języku polskim, które obok programów w językach rosyjskim, czeskim, słowackim, węgierskim, ukraińskim i litewskim miały na celu udzielanie informacji alternatywnych dla krajów bloku komunistycznego⁶.

Celem artykułu jest przybliżenie historii i obecności polskojęzycznych programów na falach radiofonii włoskiej od zakończenia II wojny światowej do pierwszej dekady XXI wieku, gdyż są to audycje prawie zupełnie nieznanie zarówno w Polsce, jak i przez przedstawicieli emigracji i Polaków mieszkających we Włoszech oraz w innych krajach. W archiwach RAI nie zachowały się ich nagrania, brak jest również bliższych informacji

² Zob. *ibidem*.

³ Zob. *Rai International 40 anni. Una storia 1963–2003*, RAI – RAI Internazionale, Roma 2003, s. 21.

⁴ Zob. *ibidem*, s. 22. Zob. też M. Wielopolska-Szymura, *op. cit.*, s. 116.

⁵ Zob. *Rai International 40 anni...*, *op. cit.*, s. 21–22.

⁶ Zob. *ibidem*, s. 25.

o nich w bibliotece włoskiego publicznego nadawcy radiowo-telewizyjnego⁷. Obecnie dostępne wiadomości o „Głosie Polskim” („La Voce Polacca”) pochodzą ze źródeł zastanych w Rzymie – zachowanego archiwum Karola Kleszczyńskiego, zawierającego maszynopisy i rękopisy, które po jego śmierci znalazły się w zasobach Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych oraz z maszynopisu jego autobiografii, która znajduje się w Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej⁸. Natomiast jedynych informacji o działalności sekcji polskiej RAI Internazionale dostarczają źródła wywołane – pogłębione wywiady jakościowe z trojgiem Polaków, będących jej twórcami i prowadzących audycje⁹. Analiza jakościowa wymienionych źródeł stała się podstawą do napisania tego artykułu.

Dostępne materiały i dane nie są pełne i kompletne, wiele kwestii jest dziś – z perspektywy czasowej – niemożliwych do wyjaśnienia czy doprecyzowania. Tym bardziej zebranie i przedstawienie wiadomości o funkcjonujących w Radiu RAI audycjach w języku polskim w ciągu sześćdziesięciu lat wydaje się zadaniem istotnym z punktu widzenia historii mediów, a w szczególności mediów emigracyjnych i polskojęzycznych.

„Głos Polski” Karola Kleszczyńskiego

Język polski po II wojnie światowej pojawił się w eterze Radia RAI dzięki Karolowi Kleszczyńskiemu – dyplomacie, dziennikarzowi, pisarzowi, działaczowi niepodległościowemu¹⁰, osobie o bardzo barwej i bogatej biografii (sporządzone przez niego curriculum vitae, które znajduje się w archiwach Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, liczy ponad 60 stron). Kleszczyński, który walczył pod Monte Cassino, po zakończeniu działań wojennych znalazł się w stolicy Włoch, gdzie między innymi starał się przez prawie sześć miesięcy o otrzymanie od włoskiego Prezydium Rady Ministrów zgody na zorganizowanie programu radiowego w języku polskim¹¹. W swoim CV zapisał:

⁷ Autorka artykułu poszukiwała ich, bezskutecznie, w archiwach i bibliotece RAI podczas pobytu w Rzymie, w lipcu 2019 roku.

⁸ Kwerenda przeprowadzona przez autorkę artykułu w obu wymienionych instytucjach podczas pobytu w Rzymie, w lipcu 2019 roku.

⁹ Wywiady te przeprowadziła autorka artykułu podczas spotkań osobistych w Rzymie, w lipcu 2019 roku, a później informacje zostały uzupełnione drogą mailową i telefoniczną.

¹⁰ Zob. *Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech*, red. K. Napierała, ks. H. Fokciński, t. 1, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2002, s. 57–58.

¹¹ Zob. K. Kleszczyński, *Druga ojczyzna [w:] Świadectwa. W służbie ojczyzny. Rozmowy Ewy Prządki z Polakami we Włoszech*, t. III, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Rzym 2000, s. 85. Zob. też *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego 1917–1996*, materiały z prywatnego archiwum Karola Kleszczyńskiego zgromadzone w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych w Rzymie.

[...] dzięki osobistym przyjaźniom w Prezydium Rady Ministrów w 1948 r. dekretem premiera Alcide de Gasperi, podanym w Dzienniku Ustaw rządu włoskiego, zostałem przyjęty do Prezydium Rady Ministrów celem zorganizowania «Głosu Polskiego» Radia Rzymskiego¹².

Pierwszą audycję nadano jesienią 1948 roku – źródła podają dwie datyienne: 8 listopada¹³ i 15 listopada¹⁴, z budynku przy Via Vittorio Veneto 56 (gmachu Presidenza del Consiglio dei Ministri Radiotransmissioni per l'Estero). Początkowo były to codzienne dwie dziesięciminutowe, a następnie dwudziestominutowe transmisje, które od połowy grudnia 1949 roku zostały przedłużone do programów półgodzinnych¹⁵.

Audycje w języku polskim na antenie radia rzymskiego były nadawane codziennie po godzinie 14:00 i 21:00. Dostępne źródła podają godziny emisji różniące się co do minut, ale prawdopodobnie w ciągu lat czas nadawania „Głosu Polskiego” ulegał niewielkim zmianom, chociażby ze względu na długość trwania programu. W broszurze Radia Roma w materiałach archiwalnych Kleszczyńskiego w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych podano godzinę 14:40 (do 15:00) i 21:20 (do 21:40). Z kolei z wywiadu udzielonego przez Kleszczyńskiego podczas pobytu w Londynie, który ukazał się w „Głosie. Dwutygodniku Ilustrowanym” w 1959 roku, wynika, że program był nadawany od godziny 14:30 do 14:50 oraz od 21:00 do 21:20¹⁶. W wywiadzie tym Kleszczyński mówił także między innymi:

Muszę na wstępie zaznaczyć, że jesteśmy radiem włoskim, jednakowoż naród włoski z sercem podchodzi do sprawy polskiej. Włosi okazują nam więcej niż sympatię, rozumiejąc tragedię Polski wyrwanej z jednej niedoli a wtrąconej w drugą. Dzięki temu wytworzyła się serdeczna współpraca na wszystkich odcinkach naszej pracy. Jest ona dla nas bodźcem do dalszych poświęceń, do dalszej walki przeciwko materialistycznym teoriom leninowsko-stalinowskim¹⁷.

W codziennej ramówce obu programów „Głosu Polskiego” emitowano komunikaty, słuchowiska, pogadanki oraz kronikę życia Polaków za granicą¹⁸. Każdego dnia jedna z dwóch audycji – oprócz stałego punktu, jakim były wiadomości z Włoch i ze świata – zawierała inny program, ale powtarzający się cyklicznie w każdym tygodniu. Jak pisał Kleszczyński, pierwszy codzienny program zawierał: w poniedziałki – komentarz polityczny i kronikę sportową, we wtorki – komentarz oraz „Problemy społeczno-gospodarcze”, w środy (naprzemiennie, co drugi tydzień) „Przegląd książek” oraz „Włochy i Polska poprzez wieki”, w czwartki „Kampanię prawdy”, w piątki – komentarz,

¹² K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, s. 12, maszynopis w archiwum Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej w Rzymie.

¹³ Zob. *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, *op. cit.*

¹⁴ Zob. cyt. za: K. Kleszczyński, *Druga ojczyzna*, *op. cit.*, s. 85. Zob. też *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, *op. cit.*

¹⁵ Zob. K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, *op. cit.*, s. 12; *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, *op. cit.*

¹⁶ *Głos z Rzymu (Rozmowa z p. red. Kleszczyńskim)*, „Głos. Dwutygodnik Ilustrowany” Londyn 1952, nr 9, s. 17.

¹⁷ Zob. *ibidem*.

¹⁸ Zob. K. Kleszczyński, *Druga ojczyzna*, *op. cit.*, s. 85.

w soboty – komentarz i „W słonecznej Italii”, w niedzielę – „Życie Katolickie”. Natomiast druga codzienna ramówka, w zależności od dnia tygodnia, składała się z: w poniedziałki – „Przeglądu prasy polskiej na obczyźnie”, we wtorki – „Problemów świata”, w środy – „Muzyki i sztuki”, w czwartki – „Z życia emigracji polskiej”, w piątki – „Dla młodzieży”, w soboty – „Aktualności politycznych”, a w niedziele – „Kącika życzeń”, „Skrzynki pocztowej” i „Skrzynki poszukiwań”¹⁹.

W materiałach archiwalnych Kleszczyńskiego znajdują się maszynopisy z treścią niektórych audycji. Oto kilka losowo wybranych tytułów programów z poszczególnych lat nadawania „Głosu Polskiego” oraz daty ich emisji: „Wojsko w krajach satelickich” (12 października 1949), „Rok Świąty” (2 sierpnia 1950), „Wywiad z Ojcem Profesorem Bocheńskim, dominikaninem, dziekanem Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu we Fryburgu” (15 lutego 1950), „Na dzień jedenastego listopada” (11 listopada 1951), „Coroczny Zjazd Apostolstwa Świeckich” (10 listopada 1952), „Ochrona macierzyństwa pracujących kobiet” (5 listopada 1953), „Nieudane zaloty Moskwy” (9 lutego 1954)²⁰.

W spuściznie Kleszczyńskiego zachowały się także maszynopisy treści niektórych cyklicznych programów „Głosu Polskiego”. Były to na przykład audycje „Dla młodzieży” – program z 29 grudnia 1950 roku rozpoczął się słowami:

Tu mówi Radio Rzym. Przypominamy, że każdego piątku o godzinie 18:15 nadajemy specjalne audycje poświęcone młodzieży. Obejmują one omówienia problemów interesujących młode pokolenie, wiadomości z życia młodzieży we Włoszech: specjalne programy muzyczne, słuchowiska itd. Słuchajcie więc audycji dla młodzieży każdego piątku²¹.

Natomiast pierwsza „Skrzynka pocztowa” (z 20 marca 1949 roku) zawierała między innymi następujące treści:

Drodzy polscy słuchacze. Ponieważ otrzymaliśmy ostatnio większą ilość korespondencji i nadchodzi ona bez przerwy, otwieramy naszą skrzynkę pocztową, w której będziemy w razie możliwości odpowiadali na zapytania naszych radiosłuchaczy [...] wszystkich prosimy o cierpliwość. W niedługim bowiem czasie nasze audycje w Radio rzymskim będą przedłużane i nadawać będziemy również bogaty program muzyczny. Z chwilą przedłużenia audycji będziemy się starali nadawać również i słuchowiska okolicznościowe, audycje krajoznawcze czy też, o ile możliwości, audycje z życia Polaków zagranicą²².

Do „Skrzynki pocztowej” pisali słuchacze z różnych państw – nie tylko z Polski. Na przykład w programie z 16 marca 1952 roku odpowiadano: pani Teresie S. z województwa białostockiego, panu Józefowi R. z Jportu Jefferson w USA, pani Marii S. z Anglii, panu Bohdanowi G. z Buenos Aires²³.

¹⁹ Zob. K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, *op. cit.*

²⁰ Zob. *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, *op. cit.*

²¹ *Ibidem.*

²² *Ibidem.*

²³ Zob. *ibidem.*

W niedzielnym programie „Głosu Polskiego” były emitowane także – obok „Skrzynki pocztowej” – „Skrzynka poszukiwań” oraz „Kącik życzeń”. Podczas audycji „Skrzynka poszukiwań” nadawano na przykład komunikaty: „Ferdynand i Zofia Borkowscy z Polski poszukują syna Jana Michała Borkowskiego, który w czerwcu 1940 wyszedł z Warszawy” (4 listopada 1951), „Rodzina poszukuje starszego ogniomistrza Mikołaja Błagowieszczeńskiego, który jak wiadomo pracował ostatnio przy torach kolejowych w Anglii i mieszkał w Londynie” (2 grudnia 1951)²⁴. Z kolei w „Kąciku życzeń” emitowano powinszowania: „Najlepsze życzenia zdrowia dla Zofii zamieszkałej we Wrocławiu od swego brata Zygmunta z Lille” (24 stycznia 1951), „Kochanemu Józiowi z Nicei najserdeczniejsze życzenia imienninowe przesyła jego serdeczny przyjaciel Dziunek z Buenos Aires” (16 marca 1951)²⁵. Audycje „Głosu Polskiego” nie były dziełem jednej osoby, przy ich tworzeniu i prezentacji w eterze zaangażowana była grupa Polaków. W swoim c.v. Kleszczyński napisał, że liczba jego współpracowników dochodziła nawet w niektórych okresach do 16 osób, niestety, nie podał żadnych nazwisk²⁶. Natomiast w materiałach dostępnych w archiwum Papieskiego Instytutu Studiów Kościelnych w Rzymie zostało wymienionych kilkoro współpracowników z imienia i nazwiska. Zatem obok Kleszczyńskiego, posługującego się pseudonimami Karol Czambor i Karol Wichura, znanymi dziś współtwórcami programu w języku polskim byli: Włodzimierz Sznarbachowski – dziennikarz, eseista, poeta, działacz polityczny, późniejszy pracownik (w latach 1952–1990) Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa w Monachium²⁷; Emilia Szenwic – dziennikarka, pisarka i tłumaczka²⁸, Wanda Wyhowska de Andreis – lektorka języka polskiego na Uniwersytecie „La Sapienza” w Rzymie (1939–1941), również autorka audycji radiowych dla Radia Wolna Europa w Monachium²⁹ oraz dwie osoby, o których brak jest informacji biograficznych: Roman Nawrocki i signora Glińska (brak imienia). Sznarbachowski prowadził „Aktualności polityczne” (w soboty), „Przegląd książek” (w środy co dwa tygodnie) oraz program „Włochy i Polska poprzez wieki” (również w środy co dwa tygodnie); Emilia Szenwic – „Przez Włochy” (w soboty) i „Pogadanki niedzielne”; Wanda Wyhowska de Andreis – wtorkowe „Problemy społeczne we Włoszech i na świecie” oraz „Wczoraj, dziś i jutro” (w piątki), Roman Nawrocki „Przegląd wydarzeń”, a Glińska „Muzykę i sztukę we Włoszech” (w środy)

²⁴ *Ibidem.*

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ Zob. K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, *op. cit.*, s. 12.

²⁷ Włodzimierz Sznarbachowski współpracował także m.in. z Gustawem Herlingiem-Grudzińskim (obaj przetłumaczyli dla paryskiej „Kultury” pracę Benedetta Crocego *Zmierzcha cywilizacji*, nr 1, 1947), był redaktorem kwartalnika „Iridion” w latach 1952–1990 oraz autorem książki. Zob. W. Sznarbachowski, *300 lat wspomnień*, Aneks, Londyn 1997.

²⁸ Zob. A. Kłos, *Włochy Emilii Szenwicowej* [w:] *Krytyka artystyczna kobiet. Sztuka w perspektywie kobiecego doświadczenia XIX–XXI wieku*, red. B. Łazarz, J.M. Sosnowska, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2019, s. 228–249.

²⁹ Również autorka książki biograficznej *Między Dnieprem a Tybrem* (Londyn 1981). Zob. *Polacy we Włoszech. Kto jest kim?*, z. 1, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Oficyna Wydawnicza Kucharski, Rzym–Toruń 2005, s. 99–100.

oraz piątkowy „Plan Marshalla (dwa głosy)” i scenę radiową „Do młodzieży”³⁰. Podczas audycji „Głosu Polskiego” przemawiali polscy politycy, przedstawiciele polskiego rządu na obczyźnie i Kościoła katolickiego, dowódcy polskich oddziałów PSZ w czasie II wojny światowej. Byli to między innymi: generał Tadeusz Bór-Komorowski, generał Władysław Anders, generał Stanisław Kopański, profesor Stanisław Stroński, polityk Tadeusz Bielecki, dyplomata, polityk i pisarz Edward Raczyński, polityk Tomasz Arciszewski, polityk i publicysta Stefan Korboński³¹. W archiwum Kleszczyńskiego zachowały się karty z wpisami niektórych osobistości występujących w „Głosie Polskim”. Na przykład wymieniony już generał Tadeusz Bór-Komorowski we wrześniu 1950 roku napisał z Londynu: „Audycje «Głosu Polskiego» w Radiu Rzymskim, będąc jednym z tych wolnych głosów polskich, spełniają niepoślednią rolę w walce o przywrócenie naszemu Krajowi utraconej przezeń wolności”³². A Jędrzej Giertych – polityk, dyplomata i publicysta – w kwietniu tegoż samego roku, podczas pobytu w Rzymie, pozostawił wpis następującej treści: „Bardzo było mi miło skorzystać z uprzejmości Radia Włoskiego, by móc wygłosić pogadankę, której słuchać będą Polacy w Polsce”³³. Programy były też wzbogacane nagraniami z przedstawicielami wychodźstwa polskiego w zagranicznych studiach, które przeprowadzał Kleszczyński podczas wyjazdów z Włoch do innych krajów – w swoim c.v. wspomniał dość ogólnie o kilkunastu godzinach programów muzycznych, przemówieniach polskich, ukraińskich i czeskich oraz o nagraniach w Hiszpanii podczas Kongresu Eucharystycznego w Barcelonie (maj–czerwiec 1952 roku)³⁴.

Audycje „Głosu Polskiego” spotykały się z szerokim odzewem słuchaczy i wielką liczbą nadsyłanych przez nich listów – nie tylko z prośbą o poszukiwanie zaginionych osób (do „Skrzynki poszukiwań”) i życzeniami (do „Kącika życzeń”). Były to korespondencje z Polski – oto fragment listu z Warszawy napisanego przez grupę osób, z 2 października 1950 roku:

Od czasu, gdy dowiedzieliśmy się, że Radio Roma nadaje audycje w języku polskim, jesteśmy stałymi Waszymi słuchaczami. Z wielką przyjemnością możemy stwierdzić, że program «Głosu Polskiego» jest interesujący i układany w doskonały sposób [...]. Niestety, ze względów zrozumiałych nie możemy podpisać się naszymi nazwiskami. Nie wiemy także, czy list ten dojdzie do Waszych rąk, jeżeli tak, to bądźcie łaskawi powiedzieć o tym w swoich audycjach. Będziemy z niecierpliwością czekać³⁵.

Redakcja otrzymywała również listy niezwiązane merytorycznie z nadawanym ze stolicy Włoch programem radiowym, od osób proszących o konkretną pomoc za pośrednictwem audycji – na przykład zachowany jest list od nadawcy z Radomska,

³⁰ Zob. *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, op. cit.

³¹ Zob. K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, op. cit.

³² Zob. *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, op. cit.

³³ Zob. *ibidem*.

³⁴ Zob. K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, op. cit., s. 12.

³⁵ *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, op. cit.

wysłany 21 czerwca 1951 roku: „Zwracam się do Was z uprzejmą i serdeczną prośbą [...] abyście Wy uratowali mi ukochanego tatusia [...] potrzebne mu następujące zastrzyki [...]”³⁶ czy też list z 2 października 1952 roku od rodziny ze wsi Staduny niedaleko Ełku: „[...] proszę o zegarek chociaż ręczny i proszę również o buty i ubranie dla mnie, dla męża i dla dzieci”³⁷.

Do Kleszczyńskiego przychodziła także korespondencja od przedstawicieli Polonii z różnych krajów. W jego archiwum znajduje się przykładowo list Anny Sołtysik z Wielkiej Brytanii (z 19 maja 1951 roku), w którym autorka pisała między innymi:

Co do audycji «Głosu Polskiego», którą stale z całą rodziną słucham, są one dla nas tak ciekawe i drogie, że nie można w inny sposób się za nie odwdziżyć, jak tylko staropolskie «Bóg zapłać»³⁸.

Do rozgłośni wysyłali korespondencje także przedstawiciele Polonii włoskiej – na przykład Czesław Kaczyński (pianista i nauczyciel akademicki)³⁹, który 2 października 1950 roku z Rzymu napisał: „Będąc słuchaczem audycji w języku polskim, zwracam się na apel i przesyłam w załączeniu gazety włoskie podające wyniki konkursów, w których zdobyłem pierwsze nagrody [...]”⁴⁰. Wśród nadawców korespondencji adresowanej do Karola Kleszczyńskiego, jako redaktora naczelnego „Głosu Polskiego”, znajdowali się także przedstawiciele mediów polskojęzycznych i organizacji polskich z różnych państw, na przykład: Jan Nowak Jeziorański – dyrektor Rozgłośni Polskiej Radia Wolna Europa, Edward Krukowski – kierownik Polskiej Sekcji Głosu Ameryki z Europy, Mieczysław Obarski – sekretarz redakcji „Dziennika Polskiego i Dziennika Żołnierza” („The Polish Daily & Soldiers’Daily”) – bardzo popularnego pisma informacyjnego emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii⁴¹ czy Antoni Hruszka – prezes Towarzystwa Radiosłuchaczy Polskich we Fryburgu, w Szwajcarii⁴².

Jak można przeczytać w życiorysie i wspomnieniach Kleszczyńskiego, w 1954 roku z powodu protestów rządu warszawskiego zaostrzyła się cenzura w „Głosie Polskim” i prowadzenie programu stawało się coraz trudniejsze. A gdy rząd włoski otrzymał wiadomość z Warszawy o zaocznym skazaniu go za propagandę „antypolską” na 15 lat więzienia i pozbawienie go obywatelstwa polskiego, redaktor naczelny audycji pod koniec 1955 roku podał się do dymisji przed włoskim Prezydium Rady Ministrów i program przestał się ukazywać na antenie Radia Włoskiego⁴³.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Zob. Cz. Kaczyński, *Między Kanadą a Italią [w:] Świadectwa. Rozmowy Ewy Prządki z Polakami we Włoszech. W kręgu kultury i sztuki*, t. II, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Rzym 2002, s. 207–213.

⁴⁰ *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, *op. cit.*

⁴¹ Zob. szerzej na ten temat J. Chwastyk-Kowalczyk, *Londyński „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1944–1989. Gazeta Codzienna jako środek przekazu komunikatów kulturowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2008.

⁴² *Spuścizna Karola Kleszczyńskiego...*, *op. cit.*

⁴³ Zob. K. Kleszczyński, *Curriculum vitae*, *op. cit.*; *idem*, *Druga ojczyzna*, *op. cit.*, s. 86.

Między „Głosem Polskim” a Polską Sekcją RAI Internazionale

Po zakończeniu emisji „Głosu Polskiego” w Radiu RAI można było w dalszym ciągu usłyszeć programy polskojęzyczne. Od 1951 do 1962 roku emitowano radiowe dzienniki w języku polskim autorstwa wspomnianej już Wandy Wyhowskiej de Andreis – współpracownicy Karola Kleszczyńskiego w „Głosie Polskim”, a także autorki audycji dla Radia Wolna Europa w Monachium i polskiej sekcji Radia Watykańskiego⁴⁴. Niestety, zarówno w archiwach RAI, jak i w publikacjach dotyczących Wyhowskiej de Andreis, nie ma żadnych bliższych informacji o prowadzonych przez nią wiadomościach w języku polskim na antenie włoskiego radia.

RAI emitowało także programy radiowe – zawierające wiadomości i muzykę – prowadzone przez Zofię Hoffer i Liboriusza Oskarbskiego, którzy przybyli do Włoch wraz z armią generała Andersa w 1944 roku. Zofia Hoffer, oprócz pracy w radiu włoskim, działała także społecznie w polonijnych organizacjach w Rzymie, była członkiem Polskiego Instytutu Historycznego oraz Ogniska Polskiego⁴⁵. O Liboriuszu Oskarbskim, mimo przeprowadzonej obszernej kwerendy poloników włoskich i rozmów z przedstawicielami Polonii włoskiej, nie udało się odnaleźć żadnych informacji. Hoffer i Oskarbski byli głosami polskimi we włoskim radiu najprawdopodobniej od połowy lat pięćdziesiątych do końca lat osiemdziesiątych lub początku dziewięćdziesiątych XX wieku – wiadomości te pochodzą od Elżbiety Cywiak⁴⁶, ich następczyni w prowadzeniu wiadomości radiowych w języku polskim w RAI.

Polska Sekcja RAI Internazionale

Dopiero w 1995 roku powstało RAI Internazionale, którego celem było odpowiadanie na potrzeby informacyjne społeczności włoskich za granicą⁴⁷. Zanim jednak do tego doszło, już w 1962 roku nastąpiło, z inicjatywy rządu kierowanego przez chrześcijańskiego demokratę Amintore Fanfaniego, formalne powierzenie RAI (której prezesem był wówczas Ettore Bernabei), odpowiedzialności za audycje radiowe w językach obcych nadawanych zarówno na falach krótkich, jak i średnich. Zasadnicze linie tego serwisu zostały ustalone przez specjalną konwencję z 30 marca 1962 roku. Dział ten został przemianowany na Dyрекcję Serwisów Informacyjnych i Programów dla Zagranicy (Direzione Esteri – w skrócie DE) i dopiero w 1995 roku otrzymał nową nazwę⁴⁸.

⁴⁴ Zob. *Polacy we Włoszech. Kto jest kim?*, op. cit., s. 99.

⁴⁵ Zob. M.R. Kwiatkowska, *Groby polskie na cmentarzach Rzymu*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1999, s. 164. Zob. też *Polski Instytut Historyczny w Rzymie [w:] Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiaszowskiej, Rzym 2006, s. 139–140.

⁴⁶ Informacje uzyskane podczas rozmowy przeprowadzonej przez autorkę artykułu z Elżbietą Cywiak w lipcu 2019 roku w Rzymie oraz z korespondencji mailowej.

⁴⁷ Zob. *Rai International*, <https://web.archive.org/web/20080203134145/http://www.raiinternational.rai.it/chisiamo/index.shtml> (dostęp: 15.12.2020).

⁴⁸ Zob. *Rai International 40 anni...*, op. cit., s. 27.

Oprócz polskiej sekcji w strukturze RAI Internazionale funkcjonowało 26 innych redakcji przygotowujących programy radiowe w następujących językach, wymieniając w porządku alfabetycznym: albańskim, amharskim⁴⁹, angielskim, arabskim, bułgarskim, czeskim, chorwackim, duńskim, esperanto, francuskim, greckim, hiszpańskim, litewskim, niemieckim, portugalskim, rosyjskim, rumuńskim, serbskim, słowackim, słoweńskim, somalijskim, szwedzkim, tureckim, ukraińskim, węgierskim, włoskim⁵⁰. Licznie reprezentowane były więc języki Europy Środkowo-Wschodniej i obszaru Bałkanów, a także krajów basenu Morza Śródziemnego i dawnych kolonii włoskich, czyli Etiopii i Somalii.

Polską sekcją kierowała wspomniana już Elżbieta Cywiak – absolwentka historii na Uniwersytecie Warszawskim, która swoje kontakty z RAI rozpoczęła w 1977 roku, a regularną współpracę od 1985 roku⁵¹. Wcześniej przez kilka lat była korespondentką polskiej redakcji niemieckiego radia publicznego Deutschlandfunk w Kolonii, a także, równoległe z pracą w RAI, współpracowała z dziennikiem „La Voce Repubblicana”⁵². Do sekcji w latach dziewięćdziesiątych XX wieku dołączyły jeszcze dwie osoby: Krystyna Kucińska i Aleksander Mincer. Krystyna Kucińska ukończyła Studium Języków Obcych przy Uniwersytecie Warszawskim, a do Włoch przeniosła się z Londynu⁵³. Natomiast Aleksander Mincer jest aktorem teatralnym i filmowym (zagrał między innymi w „Pasji” Mela Gibsona i „Balladzie o czyścicielach szyb” Petera Del Monte), tłumaczem oraz autorem książki „Varsavia viala di Gerusalemme, 45”. Nowych troje redaktorów zastąpiło kombatantów II wojny światowej (Hoffer i Oskarbskiego) – nastąpiła więc wymiana pokoleniowa wśród Polaków pracujących w RAI.

Cywiak, Kucińska i Mincer to osoby, które przyjechały do Włoch w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, a ich praca w polskiej sekcji polegała nie tylko na tłumaczeniu z języka włoskiego tekstów wiadomości i ich odczytaniu przed mikrofonem, lecz także na odpowiednim dostosowaniu ich do przekazania polskim radiosłuchaczom. Redaktorzy znali rzeczywistość Polski Ludowej z własnego doświadczenia, a po przełomie 1989 roku byli na bieżąco zaznajomieni z nową sytuacją w ojczyźnie dzięki lekturze prenumerowanej prasy polskiej, a wraz z rozwojem nowych mediów, poprzez źródła internetowe. Wpłynęło to niewątpliwie na aktualizację polszczyzny wypowiedzi radiowych i stylu programów polskiej sekcji⁵⁴.

⁴⁹ Język semicki z grupy etiopskiej.

⁵⁰ Zob. *Rai Internazionale*, https://it.wikipedia.org/wiki/Rai_Internazionale#Rai_Internazionale (dostęp: 5.01.2021).

⁵¹ Informacje uzyskane podczas rozmowy przeprowadzonej przez autorkę artykułu z Elżbietą Cywiak w lipcu 2019 roku w Rzymie oraz z korespondencji mailowej. Zob. też *PAN w Rzymie: konferencja Elżbiety Cywiak*, <https://www.polacywewloszech.com/2017/01/19/pan-w-rzymie-konferencja-elzbiety-cywiak/> (dostęp: 9.01.2021).

⁵² Zob. *ibidem*. „La Voce Repubblicana” – gazeta powstała w 1921 roku, organ prasowy Włoskiej Partii Republikańskiej (PRI), od 2014 roku ukazuje się w wersji elektronicznej.

⁵³ Informacje uzyskane od Elżbiety Cywiak w korespondencji mailowej.

⁵⁴ *Ibidem*.

Audycje w języku polskim były nadawane dwa razy dziennie przez cały tydzień. Pierwsza audycja, wieczorna, rozpoczynała się o godzinie 20:10 i trwała 20 minut, natomiast nocna audycja była krótsza o pięć minut (trwała kwadrans) i była emitowana na antenie o godzinie 24:10. (Termin nadawania przesuwany bywał o godzinę w zależności od czasu letniego lub zimowego.) Programy zawierały przede wszystkim wiadomości o najważniejszych wydarzeniach we Włoszech, z uwzględnieniem aktualności międzynarodowych, a następnie informacje z włoskiego życia kulturalnego. Teksty wiadomości były przygotowywane przez dziennikarzy z redakcji włoskiej, a potem tłumaczone przez polskich redaktorów i odczytywane przez nich przed mikrofonem – codziennie jedna z trojga osób przygotowywała i prowadziła oba programy. Audycja miała formę dziennika radiowego, po którym następowało kilka minut muzyki (przeważnie były to najbardziej popularne piosenki włoskie)⁵⁵. Niestety, jak już wspomniano, w archiwach RAI nie zachowały się nagrania audycji⁵⁶. Interakcje pomiędzy polskimi odbiorcami a prowadzącymi programy Elżbieta Cywiak wspomina następująco:

O ile pamiętam, od polskich radiosłuchaczy nadchodziły listy, przeważnie z miast powiatowych. Ciekawi byli oni pogłębienia informacji o rzeczywistości Włoch oraz z upodobaniem wyrażali się o muzyce włoskiej nadawanej na zakończenie audycji. Inną kategorię słuchaczy stanowili radioamatorzy, a także marynarze na polskich statkach. Ja sama przypominam sobie, że podczas pobytu w Polsce, o ile się nie mylę w 1994 roku, usłyszałam niespodziewanie wieczorem z radiodbiornika umieszczonego w pokoju hotelu, w którym zatrzymałam się wówczas w Krakowie, audycje w języku polskim z Rzymu, z moją koleżanką, Krystyną Kucińską przy mikrofonie!⁵⁷.

Polska sekcja zakończyła swoją działalność wraz z zamknięciem całego działu audycji radiowych w językach obcych RAI Internazionale w dniu 30 września 2007 roku. Decyzja ta, połączona ze zlikwidowaniem przekaźnikowej stacji fal krótkich w Prato Smeraldo pod Rzymem, nastąpiła w ramach odnowienia konwencji pomiędzy Prezydium Rady Ministrów Włoch a włoską publiczną instytucją radiowo-telewizyjną RAI⁵⁸. Pozostały tylko programy w języku włoskim, nadawane przez internet i satelity. Postanowienie to, podjęte z powodu rzekomej „modernizacji” rozgłośni i jako efekt cięć w wydatkach określonych przez tak zwane *spending review* (przeгляд wydatków), pozbawiło wielu słuchaczy w różnych krajach głosów w ich ojczystym języku z włoskiego eteru, który był słyszalny w świecie, a przede wszystkim w krajach, które nie dysponowały jeszcze wówczas rozwiniętym systemem internetu i przekazów satelitarnych. Historyczny ośrodek przekaźnikowy RAI w Prato Smeraldo, powstały dzięki

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Autorka artykułu kontaktowała się z RAI mailowo, telefonicznie oraz podczas osobistej wizyty w siedzibie RAI w lipcu 2019 roku.

⁵⁷ Fragment wywiadu przeprowadzonego drogą mailową przez autorkę artykułu z Elżbietą Cywiak.

⁵⁸ Zob. *Programmi Rai: addio alle Onde Corte il 30 settembre* <https://www.italradio.org/portale/index.php?module=News&func=displaypdf&sid=973> (dostęp: 15.01.2021).

inicjatywie Marconiego, został ostatecznie zdemontowany w pierwszych miesiącach 2013 roku i, na podstawie informacji z pewnych źródeł RAI, odsprzedany rzymskiemu przedsiębiorcy budowlanemu⁵⁹.

Podsumowanie

Temat mediów polonijnych i polskojęzycznych we Włoszech dotyczy przede wszystkim wielu różnorodnych tytułów prasowych, które ukazywały się w Italii już od czasów I wojny światowej⁶⁰, w latach II wojny światowej sięgały liczby ponad sześćdziesięciu pism⁶¹, która następnie systematycznie malała i od pierwszego dziesięciolecia XXI wieku są przygotowywane tylko dwa periodyki – „Polonia Włoska. Biuletyn Informacyjny” oraz „Nasz Świat”⁶². Natomiast audycji radiowych w języku polskim w Italii od początku historii radiofonii było zaledwie kilka, a wiedza na ich temat jest niewielka, obecnie tym bardziej okrojona, że nie są zachowane ich nagrania w archiwach, a większość tworzących je osób już nie żyje.

„Głos Polski” był pierwszą polskojęzyczną audycją radiową we Włoszech. Zarówno ta audycja, jak i dzienniki oraz programy, które po niej nastąpiły, a także działalność polskiej sekcji RAI Internazionale, stanowią istotny element historii mediów polonijnych i polskojęzycznych na świecie. Przedstawione programy były jedynymi audycjami w języku polskim we włoskim eterze w analizowanym okresie⁶³. Tym bardziej należy ocalić od zapomnienia dostępne informacje i nazwiska osób będących polskimi głosami we włoskim radiu: Karola Kleszczyńskiego, Włodzimierza Sznarbachowskiego, Emilii Szenwic, Wandy Wyhowskiej de Andreis, Romana Nawrockiego, Glińskiej, Zofii Hoffer, Liboriusza Oskarbskiego, Elżbiety Cywiak, Krystyny Kucińskiej i Aleksandra Mincera.

⁵⁹ Informacje uzyskane od Elżbiety Cywiak.

⁶⁰ Zob. I. Homola-Skapska, *Prasa polska w obozach jeńców we Włoszech w czasie I wojny światowej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, t. 13, z. 1–2, s. 117–131.

⁶¹ Zob. J. Bielatowicz, *Bibliografia druków polskich we Włoszech 1 IX 1939–1 IX 1945*, Tłoczono w Drukarni Polowej 2 Korpusu A. P., Rzym 1946, s. 40–52.

⁶² Zob. M. Rótkowska, *Polskie Italie. Prasowy obraz Włoch początku XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2018.

⁶³ W latach 2005–2008 był emitowany nie w eterze, lecz w rzymskim metrze, w sześciu językach, w tym również po polsku, wielojęzyczny dziennik radiowy *Giornale Radio Multilingue* – więcej informacji na ten temat: M. Rótkowska, *Rzymski dziennik GR Multilingue w języku polskim. Analiza zawartości serwisów informacyjnych [w:] Pomiedzy kulturą a komunikowaniem. Studia z dziejów mediów*, red. Z. Anculewicz, A. Frankowiak, J. Szydłowska, Olsztyńska Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania im. Prof. Tadeusza Kotarbińskiego, Olsztyn 2010, s. 12–21.

Bibliografia

- Bielatowicz J., *Bibliografia druków polskich we Włoszech 1 IX 1939–1 IX 1945*, Tłoczono w Drukarni Polowej 2 Korpusu A.P., Rzym 1946.
- Chwastyk-Kowalczyk J., *Londyński „Dziennik Polski i Dziennik Żołnierza” 1944–1989. Gazeta Codzienna jako środek przekazu komunikatów kulturowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2008.
- Głos z Rzymu (Rozmowa z p. red. Kleszczyńskim)*, „Głos. Dwutygodnik Ilustrowany” Londyn 1952, nr 9, s. 17.
- Homola-Skąpska I., *Prasa polska w obozach jeńców we Włoszech w czasie I wojny światowej*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, t. 13, z. 1–2.
- Kaczyński Cz., *Między Kanadą a Italią [w:] Świadectwa. Rozmowy Ewy Prządki z Polakami we Włoszech. W kręgu kultury i sztuki*, t. II, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Rzym 2002.
- Kleszczyński K., *Curriculum vitae*, maszynopis w archiwum Fundacji Rzymskiej im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej w Rzymie.
- Kleszczyński K., *Druga ojczyzna [w:] Świadectwa. W służbie ojczyzny. Rozmowy Ewy Prządki z Polakami we Włoszech*, t. III, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Rzym 2000.
- Kłos A., *Włochy Emilii Szenwicowej [w:] Krytyka artystyczna kobiet. Sztuka w perspektywie kobiecego doświadczenia XIX–XXI wieku*, red. B. Łazarz, J.M. Sosnowska, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 2019.
- Kwiatkowska M.R., *Groby polskie na cmentarzach Rzymu*, Instytut Sztuki PAN, Warszawa 1999.
- PAN w Rzymie: konferencja Elżbiety Cywiak*, <https://www.polacyweuwloszech.com/2017/01/19/pan-w-rzymie-konferencja-elzbiety-cywiak/> (dostęp: 9.01.2021).
- Polacy we Włoszech. Kto jest kim?*, z. 1, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Oficyna Wydawnicza Kucharski, Rzym–Toruń 2005.
- Polonia włoska. Słownik Polaków i instytucji polskich we Włoszech*, red. K. Napierała, ks. H. Fokciński, t. 1, Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2002.
- Polski Instytut Historyczny w Rzymie [w:] Świadectwa. Pro publico bono. Polityczna, społeczna i kulturalna działalność Polaków w Rzymie w XX wieku*, red. E. Prządka, Fundacja Rzymska im. Margrabiny J.S. Umiastowskiej, Rzym 2006.
- Programmi: Rai: addio alle Onde Corte il 30 settembre*, <https://www.italradio.org/portale/index.php?module=News&func=displaypdf&sid=973> (dostęp: 15.01.2021).
- Rai International*, <https://web.archive.org/web/20080203134145/http://www.raiiinternational.rai.it/chisiamo/index.shtml> (dostęp: 15.12.2020).
- Rai International 40 anni. Una storia 1963–2003*, RAI – RAI Internazionale, Roma 2003.
- Rai Internazionale*, https://it.wikipedia.org/wiki/Rai_Internazionale#Rai_Internazionale (dostęp: 5.01.2021).
- Rólkowska M., *Polskie Italie. Prasowy obraz Włoch początku XXI wieku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2018.
- Rólkowska M., *Rzymski dziennik GR Multilingue w języku polskim. Analiza zawartości serwisów informacyjnych [w:] Pomiędzy kulturą a komunikowaniem. Studia z dziejów mediów*, red. Z. Anculewicz, A. Frankowiak, J. Szydłowska, Olsztyńska Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania im. Prof. Tadeusza Kotarbińskiego, Olsztyn 2010.

Maria Rótkowska

Spuścizna Karola Kleszczyńskiego 1917–1996, materiały z prywatnego archiwum Karola Kleszczyńskiego zgromadzone w Papieskim Instytucie Studiów Kościelnych w Rzymie.

Sznarbachowski W., *300 lat wspomnień*, Aneks, Londyn 1997.

Wielopolska-Szymura M., *Rozgłoszenie BBC World Service, Radio France Internationale i Voice of America w komunikowaniu międzynarodowym. Od propagandy do dyplomacji publicznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2019.